

Wojciech Roeske

Dawne godła polskich aptek i problem ich ochrony

Ochrona Zabytków 26/1 (100), 47-56

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DAWNE GODŁA POLSKICH APTEK I PROBLEM ICH OCHRONY

Bezpośrednim powodem do podjęcia tego tematu był artykuł Zdzisława Bienieckiego¹, który utwierdził mnie w przekonaniu, że dawne godła polskich aptek, zachowane do czasów współczesnych, przez swą „inność i rzadkość” nabrały wartości obiektów godnych zainteresowania i ochrony.

Przy określaniu specyficznej wartości dawnych godeł aptecznych nie można pominąć ważnego aspektu historycznego. W tych na pozór drobnych reliktach ujawnia się wielowiekowa tradycja, związana z rozwojem dawnych polskich miast wraz z panującymi w nich stosunkami społeczno-ekonomicznymi i kulturalnymi. Choć nie we wszystkich godłach będzie można dopatrzeć się wysokich walorów artystyczno-architektonicznych, to jednak za pilną potrzebą zachowania ich tam gdzie powstały, przemawiać winien przede wszystkim aspekt historyczny. Uznanie godeł polskich aptek za zabytki polskiej kultury materialnej umożliwi ich zachowanie. Sprawa jest pilna gdyż szybki rozwój służby zdrowia i związana z tym całkowita modernizacja wielu aptek rodzi uzasadnione obawy podjęcia nierozważnych decyzji w zakresie likwidacji dawnych godeł aptecznych.

Celem niniejszej pracy jest nie tylko zwrócenie uwagi na istnienie problemu, lecz równocześnie ujawnienie zachowanych godeł aptecznych, łącznie z podaniem niezbędnych danych historyczno-farmaceutycznych. Materiały na ten temat uzyskano drogą ogólnopolskiej kwerendy, przy życzliwej pomocy Zarządów Aptek i w oparciu o istniejące opracowania historyczne; z tym jednak, że nie zawsze dawały one pełny

obraz, stąd pewne uzupełnienia w tekście i przypisach.

Zinventaryzowanie istniejących zabytkowych godeł, określenie czasu ich powstania, podbudowane materiałami ikonograficznymi, stanowi podstawę niniejszej pracy. Autor, jako historyk farmacji, nie wypowiada się jednak o wartości artystyczno-architektonicznej godeł, pozostawiając ich ocenę historykom sztuki.

Powszechnie wiadomo, że tak w Starożytności, jak i w Średniowieczu posługiwano się różnorodną symboliką dla oznaczania kamienic, warsztatów rzemieślniczych i kramów kupieckich; numerację wprowadzono później. Godło lokalizowało kamienicę, określało jej właściciela, a innym razem spełniało funkcję rekwizytu dla zawodowej, specjalistycznej reklamy. Dotyczy to także godeł dawnych aptek. Prawzorów dla nich dostarcza odkopana w Pompei ulica Lupanarów gdzie mieli swoje taberny rzymscy lekarzo-aptekarze, trudniący się handlem leków.

W Polsce, podobnie jak w całej Europie przy wyborze godeł dla aptek stosowano rozmaite kryteria. Poszukiwano wzorów w mitologii grecko-rzymskiej, w symbolice biblijnej, wśród wybitnych postaci historycznych. Symbolami były także zwierzęta, a nawet przedstawienia roślinne. Spośród znanych i najczęściej w Polsce używanych godeł zaczerpniętych z mitologii grecko-rzymskiej byli Eskulap i Hygieja, rzadziej Temida i Minerva. Z symboliki biblijnej najczęściej występują „Opatrzność”, „Anioł”, „Matka Boska” i postacie świętych. Z postaci historycznych bardzo popularnym patronem aptek był Hippokrates, ojciec medycyny. Ponadto wielu aptekom patronowali cesarz rzymski Tytus, Kazimierz Wielki, Królowa Jadwiga, Mikołaj Kopernik, Tadeusz Kościuszko, a nawet Stanisław

¹ Z. Bieniecki, *Potrzeba i drogi ochrony obiektów architektury najnowszej*, „Ochrona Zabytków”, XXII (1969) nr 2, ss. 83—116, il. 44.

1. Bydgoszcz, ul. Grunwaldzka 37, godło apteki „Pod Złotym Lwem”

1. Bydgoszcz, 37 Grunwaldzka St., a sign of pharmacy „Golden Lion”

August. Świat zwierzęcy reprezentowany był na ogół przez orła, lwa, tygrysa i słonia, chociaż bywały apteki „Pod Barankiem”, „Pod Jeleniem”, „Pod Łabędziem”; w r. 1839 w Krakowie istniała apteka „Pod Pstrusiem”. Bywały godła, które trudno ująć w określoną grupę: „Korona”, „Węgierska Korona”, „Dzwon”, „Złota Głowa”, „Słońce” czy „Gwiazda”, a nawet apteka „Pod Poczieszeniem” (Radomyśl nad Sanem).

Wszystkie godła są wyrazem określonych, historycznych uwarunkowań, związanych z czasem i miejscem ich powstania. Nie jest dziełem przypadku, że jednym z najwcześniejszych i najpopularniejszych rekwizytów reklamy aptecznej był „Murzyn”, wystawiany w aptecę lub przed nią w okresie, gdy odkrywano nowe, egzotyczne kontynenty, skąd masowo sprowadzano surowce lecznicze. W przypadku warszawskiej apteki „Pod Trzema Krzyżami” o wyborze godła zdecydował plac o tej właśnie nazwie. Apteka w Nowym Targu przyjęła za symbol „Kozicę” ze względu na bliskie sąsiedztwo Tatr. Chociaż Kościuszko czy Królowa Jadwiga niewiele mieli wspólnego z farmacją, to w okresie niewoli, byli popularnymi „patronami” aptek. Zdarzało się dość często, że apteka przejmowała nazwę kamienicy, np. krakowskie apteki „Pod Złotą

² Aptekarz krakowski, Węgier z pochodzenia, Karol Mohr prowadzący aptekę „Pod Białym Jagnięciem” przed śmiercią, chcąc utrwalić pamięć po sobie, zmienił nazwę na „Pod Murzynem”; Mohr (z niem.) znaczy murzyn. Por.: W. Roeske, *Magyar gyógyszerészek a Krakoi Jagello Egyetemen* (Węgierscy farmaceuci na Uniwersytecie Jagiellońskim), „Gyógyszerezet”, 1966, nr 5, ss. 186—188, il. 1.

³ W. Roeske, *Apteka „Pod Murzyną” w Krakowie według inwentarzy z lat 1565 i 1604*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 17 (1969) nr 1, s. 23.

2. Inowrocław, ul. Królowej Jadwigi 88, godło apteki „Pod Złotym Lwem”

2. Inowrocław, 88 Królowej Jadwigi St., a sign of pharmacy „Golden Lion”

Głową” (powstała w XVI w., Rynek Główny 13) i „Pod Białym Orłem” (Rynek Główny 45); znacznie rzadziej bywało odwrotnie, chociaż fakt ten potwierdza dom „Pod Murzynami” w Krakowie. Zdarzało się też, że godło pochodziło od nazwiska aptekarza, właściciela apteki².

Opierając się na posiadanych przekazach źródłowych można stwierdzić, że początkowo umieszczano godła wewnątrz oficyny. Potem zaczęto wystawiać je na zewnątrz w sieniach kamienic, gdzie znajdowały się apteki, w oknach wystawowych, w końcu uwieczając je nad wejściem lub na fasadzie aptecznej kamienicy. I w tym stanie pozostały do czasów współczesnych.

Najstarsze wzmianki źródłowe o godłach aptecznych w Polsce pochodzą równocześnie z Krakowa i Poznania. W Krakowie już w r. 1524 znana była apteka Mikołaja „Ad Aethiopes” (Pod Murzynami). Jeszcze w r. 1604 w inwentarzu zapisano „w aptecze dwa murzynny stojące i drewniany moździrzyk przy nich”³. W tym samym czasie r. 1582 w Poznaniu aromatariusz (aptekarz)⁴ Piotr Świder miał w aptecę 2 obrazy „Murzynowie w aptecę”⁵. W Warszawie aptekarz Maciej Żurawik wystawił w oknie swej oficyny (narożna kamienica przy ul. Długiej i

⁴ W. Roeske, *The Evolution of the Words „Apotheca” and „Apothecarius” in the Middle Ages in Poland* (Ewolucja pojęć „apotheca i „apothecarius” w średniowiecznej Polsce), *Actes du XIe Congrès International d’Histoire des Sciences*, Ossolineum, t. 5, 1968, ss. 261—265; Tenże: *Kształtowanie się terminów dla podstawowych pojęć farmaceutycznych w Polsce od wieku XVI do czasów współczesnych*, „Farmacja Polska”, 25 (1969) nr 1, ss. 55—62.

⁵ S. Nawrocki, J. Wisłocki, *Inwentarze miejszańskie z lat 1528—1635 z ksiąg miejskich Poznania*, Poznań 1961, s. 223.

Freta) „insignium” królowej Anny Jagiellonki⁶, najprawdopodobniej koronę. Mikołaj Łopacki (r. 1711) w Poznaniu umieścił „głowę Jelenia przy aptece w sieni”⁷, a jego konfrater Jan Wiktor Flaischiel poszedł dalej i wystawił „lwa snycerską robotą sporządzonego na słupie przed apteką” i dodatkowo przyozdobił „miedzianymi znakami, które stawiają (!) przed aptekami”⁸. Zwyczaj wystawiania znaków — godeł aptecznych był począwszy od XVII w. powszechny.

Aptekami opiekowali się także królowie polscy. Między innymi August III oświadczył aptekarzowi Michałowi Kielchowi z Wilna, że na szyldzie apteki „herb nasz do teyże apteki jego przybić pozwalamy”⁹, zaś Stanisław August Poniatowski zezwolił (r. 1788) aptekarzowi Teodorowi Gruellowi z Lublina aptekę „ozdobić godłami województwa lubelskiego”¹⁰. Ten sam władca nadał przywilej Marcinowi Wagnerowi na założenie apteki pod nazwą „Błękitna”. W r. 1778 w Krakowie wśród 6 istniejących aptek tylko jedna miała godło „Złotą Głowę”¹¹, a już w kilkanaście lat później w latach dziewięćdziesiątych XVIII stulecia wszystkie apteki krakowskie posiadały godła¹². Również w Warszawie z początkiem XIX w. wiele aptek miało godła¹³.

Podsumowując ten historyczny szkic dawnych

godeł aptecznych w Polsce sięgających początkami XVI w., należy stwierdzić, że znani i zasłużeni historycy polskiej farmacji K. Wenda i L. Kostrzeński¹⁴ mylili się, upatrując początków znakowania aptek godłami w Polsce dopiero od XVIII w.

Zapoznajmy się z kolei z relikdami dawnych godeł, które zachowały się od czasów współczesnych. Schematyczny ich przegląd stanowi poniżej zamieszczone zestawienie istniejących dawnych godeł aptecznych w Polsce. Określa ono nazwę istniejącego godła, lokalizację, czas powstania apteki i godła oraz rodzaj tworzywa, z którego zostało wykonane. Aktualna lokalizacja godła nie zawsze pokrywa się z obecnym umiejscowieniem apteki, z którą było niegdyś funkcjonalnie powiązane. Również czas powstania apteki lub data wprowadzenia godła nie zawsze można było ściśle ustalić na podstawie istniejących i dostępnych opracowań źródłowych, stąd wprowadzono dla aptek rubrykę „rok założenia”, zaś dla godeł „rok nadania”. W rubrykach tych zamieszczono źródłowo uzasadnione daty graniczne, natomiast w rubrykach „notowane” podano pierwszą posiadaną datę, odnoszącą się do istnienia określonej apteki lub godła. Dla każdej wyszczególnionej pozycji poświęcono dodatkowo kilka słów uzupełniającego komentarza.

⁶ K. Wenda, *Kartki z życia prywatnego aptekarza w dawnej Polsce*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, 26 (1919) nr 12, s. 190, cyt.: „insignium ad fenestram Reginae Jagielloniae”. Autor błędnie tłumaczy łacińskie słowo „insignium” na wizerunek; nigdy takiego znaczenia nie miało.

⁷ S. Nawrocki, J. Wisłocki, o.c. s. 89.

⁸ S. Nawrocki, J. Wisłocki, o.c., s. 376.

⁹ F. Giedroyć, *Materiały do dziejów farmacji w dawnej Polsce — spis aptekarzy (w. XIV—XVII)*, Warszawa 1905, s. 27.

¹⁰ E. Sulimczyk-Świeżawski, K. Wenda, *Apteka jako officina sanitatis*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, 8 (1881) nr 7/8, s. 318.

¹¹ W. Szumowski, *Krakowska Szkoła Lekarska po reformach Kołłątaja*, Kraków 1929, s. 7.

¹² Archiwum Muzeum Farmacji, Kraków sygn. 1824, *Liber Gremii Pharmacopoeorum Cracoviensium* 1803, s. 1.

¹³ Na przykład godło „Złotego Węża” posiadała apteka przy ul. Miodowej: „... była to tablicza kwadratowa, metrowa. Na tle matowym, czarnym złoty lśniący wąż, wypukły w kształcie koła, paszczą chwytający ogon. Na środku pola złota gwiazda...”, por. K. Wenda, o.c., s. 57.

¹⁴ L. Kostrzeński, *Materiały do historii aptek wielkopolskich*, t. 1, Warszawa 1929, s. 49, cyt.: „Nie ma pewności od którego roku zaczęły apteki poznańskie posługiwać się emblematami czyli znakami. Przepuszczać można, że zaprowadzono je po roku 1794”; K. Wenda, o.c., s. 57, cyt.: „... Przynajmniej już w wieku XVIII na pewno u nas istniał rodzaj znaków aptekarskich...”

Zestawienie istniejących dawnych godeł aptecznych w Polsce

Poz.	Miejscowość, nr apteki adres	Apteka		Godło			Tworzywo
		rok zało- żenia	noto- wana	nazwa	nada- ne	noto- wane	
1	Województwo bydgoskie Bydgoszcz, nr 12 ul. Grunwaldzka 37	1891	—	LEW	1892	—	metal
2	Brodnica ul. K. Świerczewskiego 23	—	1884	LEW	1904	—	drewno
3	Gniewkowo, nr 36 ul. J. Sobieskiego 11	1837	—	ORZEŁ	—	1929	gips sztukatorski
4	Grudziądz, nr 29 Rynek 20	—	1884	ŁABĘDŹ	1886	—	j.w.
5	Inowrocław, nr 33 ul. Kr. Jadwigi 88	1876	—	LEW	1899	—	metal
6	Toruń, nr 42 Rynek Staromiejski 4	—	1884	ORZEŁ	1901	—	gips sztukatorski
7	Toruń, nr 66 Rynek Nowomiejski 13	—	1884	LEW	1884	—	drewno

8	Województwo katowickie Chorzów, nr 328 ul. Wolności 22	1908	—	LEW	1908	—	kamień
9	Pszczyna, nr 150 ul. Piastowska 25	1809	—	MURZYN	1899	—	drewno
10	Województwo krakowskie Brzesko, nr 54 ul. J. Sobieskiego 1	1826	—	ORZEŁ	—	1901	tynk sztukatorski
11	Jeleśnia, nr 149 nr domu 556	1933	—	OPATRZNOŚĆ	1933	—	tynk
12	Kraków, nr 1 ul. Floriańska 15	1823	—	GWIAZDA	—	1829	metal
13	Kraków ul. Floriańska 1	—	1524	MURZYNY	1 poł. XVII w. 1826	—	gips sztukatorski
14	Kraków, nr 12 ul. Szczepańska 1	1814	—	TYGRYS	—	—	kamień
15	Kraków, nr 9 ul. Długa 4	1795	—	LEW	—	1909	mozaika
16	Kraków, nr 10 ul. Grodzka 17	1798	—	SŁOŃ	—	ok. 1855	metal
17	Kraków, nr 7 Rynek Główny 45	1569	—	ORZEŁ	—	1793	kamień
18	Nowy Targ, nr 106 ul. Szaflarska 2	1912	—	KORONA	—	po 1918	j.w.
19	Tarnów, nr 130 Rynek 24	—	1624	ANIOŁ	—	1882	gips sztukatorski
20	Zabno, nr 70 ul. Jagielly 2	1902	—	GWIAZDA	1902	—	kamień
21	Żywiec, nr 147 Pl. Zjednoczenia 10	—	1846	OPATRZNOŚĆ	—	1846	tynk
22	Województwo olsztyńskie Reszel, nr 12 pl. K. Świerczewskiego 28	1657	—	ORZEŁ	—	1907 1927/8	gips sztukatorski
23	Województwo opolskie Opole Rynek 1	1824	—	LEW	1900	—	kamień
24	Racibórz, nr 31 pl. Wolności 13	—	1885	ŁABĘDŹ	1892	—	metal
25	Województwo poznańskie Gniezno, nr 78 ul. Dąbrówki 1	1819	—	LEW	1819	—	kamień
26	Jutrosin, nr 127 Rynek 8	1839	—	ORZEŁ	—	po 1918	cement
27	Kobylin, nr 67 ul. Wolności 7	1800	—	ORZEŁ	—	po 1918	drewno
28	Krotoszyn, nr 95 Rynek 3	1780	—	ORZEŁ	1896	—	gips sztukatorski
29	Leszno, nr 70 pl. Wolności 30	1780	—	LEW	1903	—	gips sztukatorski
30	Leszno, nr 172 Rynek 16	1758	—	ŁABĘDŹ	1896	—	j.w.
31	Ostrów, nr 87 ul. Wrocławska 1/3	1894	—	ANIOŁ	1895	—	metal
32	Rawicz, nr 124 ul. W. Wróblewskiego 2	1667	—	LEW	—	1884	drewno
33	Środa, nr 133 pl. Miłostana 11	1818	—	ORZEŁ	1899	—	gips sztukatorski
34	Wronki, nr 141 Rynek 6	1819	—	ORZEŁ	1896	—	j.w.
35	Województwo wrocławskie Oława, nr 95 ul. Brzegowa 31	—	1659	LEW	—	1927	gips sztukatorski
36	Województwo zielonogórskie Kozuchów, nr 6 Rynek 16/17	—	1885	LEW	1901	—	gips sztukatorski
37	Szprotawa, nr 11 ul. Odrodzenia 1	—	1885	MURZYN	1902	—	drewno
38	Zielona Góra, nr 1 ul. Boh. Stalingradu 20	—	1659 1885	ORZEŁ	1886	—	metal
39	Zielona Góra, nr 35 ul. K. Marksa 4	—	1885	LEW	1886	—	kamień
40	Żary, nr 52 pl. J. Marchlewskiego 15	—	1885	MURZYN	1901	—	metal

3. Toruń, Rynek Staromiejski 4, godło apteki „Pod Orłem”

3. Toruń, 4 Old Town Market, a sign of pharmacy „Eagle”

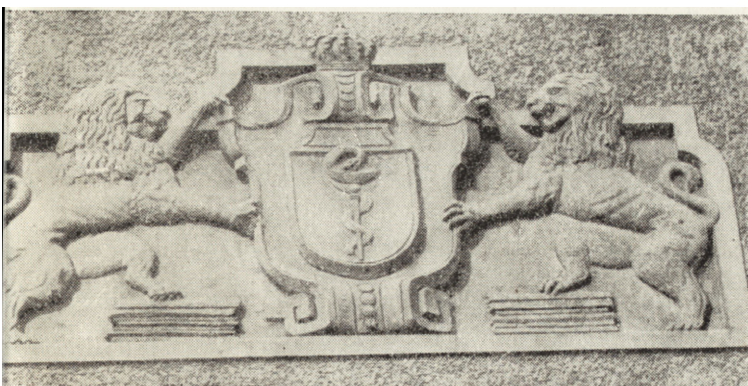
6. Kraków, narożnik ul. Floriańskiej i Rynku Głównego, godło dawnej apteki „Pod Murzynny”

6. Cracow, a corner house in Floriańska St. and Main Market; a sign of ancient pharmacy „Negroes”

4. Toruń, Rynek Nowomiejski 13, godło apteki „Pod Lwem”

4. Toruń, 13 New Town Market, a sign of pharmacy „Lion”

5. Chorzów, ul. Wolności 22, godło apteki „Pod Lwem”

5. Chorzów, 22 Wolności St., a sign of pharmacy „Lion”

7. Kraków, ul. Długa 4, godło apteki „Pod Złotym Lwem”

7. Cracow, 4 Długa St., a sign of pharmacy „Golden Lion”

Poz. 1 (il. 1); nie wymaga komentarza.

Poz. 2. Godło istnieje do chwili obecnej na kamienicy przy ul. K. Świerczewskiego 23, zaś apteka nr 8 została przeniesiona w r. 1966 na ul. Mostową 5/9.

Poz. 3. Nie ustalono dokładnej daty wprowadzenia godła; mogło powstać w latach dwudziestych naszego stulecia. Najstarszą pieczętą z wymienionym godłem posiadamy z r. 1929.

Poz. 4. Według informacji uzyskanych od byłego właściciela, obecnie kierownika tej apteki mgra Jana Stenzela do r. 1939 po obydwóch stronach drzwi wejściowych istniały dwa „Łabędzie”. W czasie odnowy fasady, po zniszczeniach wojennych, w r. 1946 umieszczono na fasadzie istniejącego do dziś „Łabędzia” oraz napis „Apteka pod Łabędziem”. Podczas remontu fasady w latach 1967/1968 napis usunięto.

Poz. 5, (il. 2), poz. 6, (il. 3), poz. 7, (il. 4) nie wymagają komentarza.

Poz. 8 (il. 5). Symbolika godła wyjątkowo bogata: dwa „Lwy” wsparte na aptekarskich manualach i farmakopeach, między nimi tarcza z godłem farmacji (kielich opleciony węzem), a nad całością widnieje królewska korona, nawiązując do dawnej nazwy Chorzowa — Królewska Huta.

Poz. 9; nie wymaga komentarza.

Poz. 10. Zachowana pieczętka apteki „Pod Białym Orłem” z r. 1901 w powiązaniu z typową, secesyjną dekoracją, określa czas powstania godła na przełom XIX/XX w.

Poz. 11; bez komentarza.

Poz. 12. Według J. Lachsa¹⁵ apteka założona została w r. 1823. Z ksiąg gremialnych wynika, że w r. 1829 przejął ją już „Pod Znakiem Złotej Gwiazdy” mrg A. Gutkowski, który „Gwiazdę” zmienił na „Hippokratesa” i pod tym symbolem przetrwała ona do r. 1860; ostatnio ponownie przywrócono jej miano apteki „Pod Gwiazdą”. Istniejące godło pod postacią niesymetrycznej 6-ramiennej gwiazdy (dwa przeciwległe ramiona wydłużone) powstało po r. 1860; zachowało się na firmowym papierze z r. 1891¹⁶, jakkolwiek z ksiąg gremialnych wynikałoby, że wprowadzone było wcześniej.

Poz. 13 (il. 6). Najstarsza wzmianka o istnieniu apteki przy ul. Floriańskiej „Ad Aethiopes” (Pod Murzyny) w kamienicy Nyczów pochodzi z r. 1524. Inwentarz tej apteki¹⁷ wymienia jej godło: „w apteczce dwa murzyny stojące i drewniany moździrzyk przy nich”. W połowie XVII

w. umieszczono go na narożniku fasady kamienicy w postaci dwóch Murzynów z koszem owoców. Odtąd zaczęto nazywać kamienicę „Pod Murzyny” lub „Pod Murzynami”. Ostatnie dane o aptece w tej kamienicy pochodzą z r. 1699. Poz. 14. Według ksiąg gremialnych¹⁸ w r. 1814 „Kazimierz Baniakowski za pozwoleniem Rządu wystawiwszy aptekę w Rynku pod nr 239 stojącej i znakiem „Złotego Jelenia” (sub signo Cervi Aurei) oznaczywszy”, sprzedał ją w r. 1826 „Józefowi Dąbkowskiemu, ale już pod znakiem „Złotego Tygrysa”. Obecnie wspomniana narożna kamienica należy do ul. Szczepańskiej. Na fasadzie kamienicy są dwie głowy tygrysa. Pierwsza mniejsza znajduje się nad obecnym, jedynym wejściem do apteki od ul. Szczepańskiej, wykutym w renesansowym fryzie, zawierającym także stylizowany napis „APTEKA”. Do r. 1962 było jeszcze drugie wejście do apteki od ul. Sławkowskiej, pełniące dziś rolę okna aptecznego. Dawne wejście stanowi zachowany portal w formie arkady. Zwornikiem łuku jest kamienna głowa tygrysa, a pod nią wyrity emblemat farmacji. Dwa trójkątne pola otaczające łuk wypełniają symbole alchemiczne: słońce i księżyc, a dopełnieniem tej dekoracji są gwiazdy w ulubionej przez alchemików symbolicznej liczbie siedem. Niemal identyczny w ogólnym zarysie portal znajduje się na tej samej kamienicy od ul. Szczepańskiej. Jest on starszy i bogatszy w szczegółach, najprawdopodobniej posłużył za wzór dla wystroju portalu aptecznego od ul. Sławkowskiej.

Poz. 15 (il. 7). Początkowo pod wezwaniem „Zbawiciela” (Salvatora) przy ul. Stradom, od r. 1841 nosiła nazwę apteki „Pod Złotym Lwem”. W r. 1885 przeniósł ją Piotr Krokiewicz, jun. na Kleparz do narożnej kamienicy przy ul. Basztowej 12; z tamtych lat zachował się do dziś na budynku fryz z roślinną ornamentacją, w środku którego widnieje głowa lwa. Po r. 1904 przeniesiono aptekę do sąsiedniej narożnej kamienicy (ul. Basztowa 12 róg Długiej 1). Godło znajduje się dziś w Muzeum Farmacji. Na przełomie lat 1909/1910 przeniesiono aptekę po raz trzeci na ul. Długą 4 i nad jej wejściem umieszczono mozaikowe godło „Złotego Lwa”¹⁹.

Poz. 16. W r. 1798 Wojciech Kucieński otworzył aptekę przy ul. Grodzkiej 37 w tzw. domu „Pipanowskim”. Według A. Grabowskiego²⁰ już w latach 1813/1815 nosiła ona nowe godło „Złotego Słonia”, które wisiało nad wejściem do apte-

¹⁵ J. Lachs, *Dawne aptekarstwo krakowskie*, Warszawa 1933, s. 146; Lachs błędnie podaje nr 452.

¹⁶ Archiwum Muzeum Farmacji Kraków, Teka 40/58, r. 1891, nr 2/2.

¹⁷ W. Roeske, *Apteka „Pod Murzyny” w Krakowie...* o.c., s. 23.

¹⁸ Archiwum Muzeum Farmacji Kraków, sygn. 1822, s. 36.

¹⁹ Archiwum Planów Budynków Rady Narodowej m.

Krakowa; por. Zbiór Ikonograficzny Działu Archiwum, NR V, poz. 599 oraz zapisu w Archiwum Muzeum Farmacji w Krakowie, Teka 40/58 nr 126 z dnia 26 października 1909 r.; Teka 40/58, Karty zgłoszeń do Wydziału Kondycjonujących Magistrów Farmacji z dnia 14.09.1910; Teka 40/58, nr 122 z r. 1909.

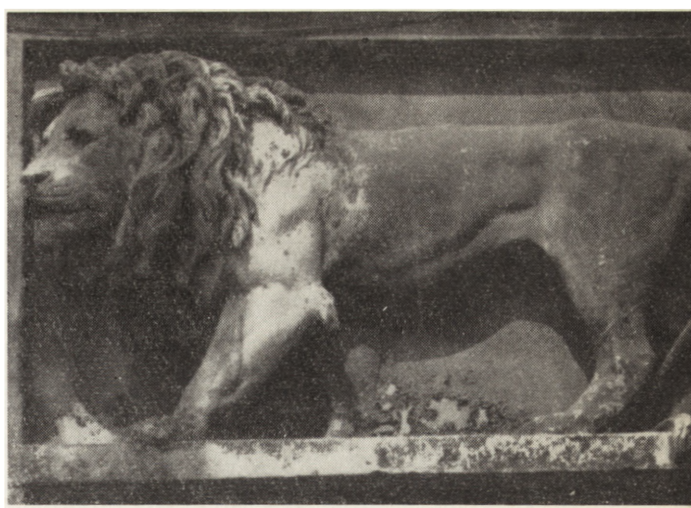
²⁰ Archiwum Państwowe Kraków, Teki A. Grabowskiego, E 103, nr 204: „Apteka Kamińskiego pod znakiem „Złotego Słonia”, którego wyobrażenie gipsaturą wyliczaną było na murze kamienicy nad wchodem do apteki”.

8. Kraków, Rynek Główny 45, godło apteki „Pod Białym Orłem”

8. Cracow, 45 Main Market, a sign of pharmacy „White Eagle”

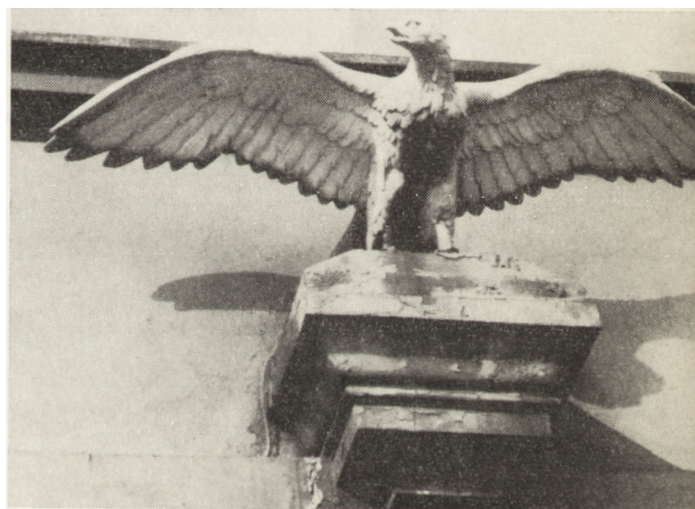
11. Gniezno, ul. Dąbrówki 1, godło apteki „Pod Lwem”

11. Gniezno, 1 Dąbrówki St., a sign of pharmacy „Lion”

9. Tarnów, Rynek 24, godło apteki „Pod Aniołem”

9. Tarnów, 24 Market Square, a sign of pharmacy „Angel”

12. Krotoszyn, Rynek 3, godło apteki „Pod Oriem”

12. Krotoszyn, 3 Market Square, a sign of pharmacy „Eagle”

10. Racibórz, pl. Wolności 13, godło apteki „Pod Łabędziem”

10. Racibórz, 13 Wolności Square, a sign of pharmacy „Swan”

13. Leszno, pl. Wolności 30, godło apteki „Pod Lwem”

13. Leszno, 30 Wolności Sq., a sign of pharmacy „Lion”

ki. W r. 1855 E. Stockmar, sen. przeniósł ją do kamienicy przy ul. Grodzkiej 22, a stamtąd w r. 1940 T. Oświęcimski pod obecny adres — ul. Grodzka 17. Jak wynika z ksiąg Gremium Aptekarskiego oraz relacji żyjących naocznych świadków było ono umieszczone od strony dawnego Pl. Dominikańskiego, dziś pl. Wiosny Ludów.

Poz. 17 (il. 8). Według Lachsa aptekarz przemyski Stanisław Sulikowski²¹ uzyskał w r. 1569 *ius civile*, zakupił tzw. dom „Kromerowski” i założył w nim aptekę znaną jeszcze w r. 1577. Kolejna wzmianka o aptekach w kamienicy „Kromerowskiej” (od XVII w. zw. „Liszkowskiej”), pochodzi dopiero z r. 1793, tzn. od momentu założenia apteki „Pod Białym Orłem” przez Franciszka Bugajskiego. Orzeł stanowił główny motyw dekoracyjny renesansowego portalu kamienicy „Kromerowskiej”, w szponach trzyma węża (od czasów grecko-rzymskich wąż związany jest z symboliką lekarsko-aptekarską). Orła z dekoracji kamienicy przyjęto za godło apteczne. Informacja „Rok założenia 1625” jest nieścisła; apteka sięga swymi początkami r. 1570. Poz. 18. Aptekę założył 1 maja r. 1912 mgr S. Rezczyński²².

Poz. 19 (il. 9). Pierwsza wzmianka pochodzi z r. 1624²³. Do dziś zachował się w aptece fresk w kształcie medalionu. Wewnątrz barokowego kartusza widnieje wizerunek „Hippokrates”, potwierdzając tym samym związek dawnej i obecnie istniejącej kamienicy z apteką. O godle apteki „Pod Aniołem” posiadamy wzmiankę z r. 1882²⁴ i z tego okresu najprawdopodobniej pochodzi.

Poz. 20. Godło „Złota Gwiazda” na niebieskim tle.

Poz. 21. Na fasadzie „Opatrzność” dwukrotnie przekazana jako godło.

Poz. 22. Powstała jako „apteka królewska” na podstawie przywileju króla Jana Kazimierza z r. 1657²⁵. Data ta widnieje na fasadzie apteki oraz na meblach aptecznych. Na szczycie fasady umieszczono na medalionie orła, którego w kalendarzach²⁶ wymieniono dopiero na przełomie lat 1927/1928. Bardzo interesujący jest umieszczony na fasadzie „kaduceusz farmaceutyczny”, stanowiący w symbolice farmaceutycznej rzadkość światową. „Kaduceusz farmaceutyczny”, czyli laska zakończona parą skrzydeł i oplecioną dwoma wężami, uważana była w mitologii grecko-rzymskiej za atrybut Hermesa, patrona kupców i handlarzy. „Kaduceusz farmaceutyczny” na fasadzie apteki w Reszlu powstał praw-

dopodobnie w r. 1907 w formie stylizowanego kielicha z dwoma wężami. O tym że ma to być kielich, a nie laska, upewniają nas zachowane rzeźby na repozytoriach apteki z datami 1657—1907, na których, poza dwoma miniaturami kaduceusza z fasady, wyrzeźbiono półkolistą czarę z dwoma wężami. Właśnie ten symbol — czara z dwoma wężami — jest rzadko spotykany w symbolice farmaceutycznej na świecie.

Poz. 23. Godło „Lew” istnieje do dnia dzisiejszego w Opolu na kamienicy przy Rynku 1, chociaż apteka została w r. 1955 przeniesiona do nowego budynku (Rynek 15).

Poz. 24 (il. 10), poz. 25 (il. 11); nie wymagają komentarza.

Poz. 26. Godło i pełny napis zachował się, mimo że w r. 1939 Niemcy nakazali je usunąć. Aptekarz Florian Nowaczkiwicz kazał deskami zabić napis, na którym wypisano „Adler Apotheke”; po wyzwoleniu w r. 1945 przywrócono polską nazwę.

Poz. 27, poz. 28 (il. 12), oraz poz. 29 (il. 13); bez komentarza.

Poz. 30. Data „1700” umieszczona przy łabędziu jest nieścisła. L. Kostrzeński podaje najwcześniejszą datę dla aptek w Lesznie — rok 1670, nie wykluczając wcześniejszego ich istnienia²⁷. Poz. 31, poz. 32, poz. 33, poz. 34, poz. 35, poz. 36, poz. 37 (il. 14); poz. 38 (il. 15); bez komentarza.

Poz. 39 (il. 16). Rok „1925” jest niezgodny z datą wprowadzenia godła „Lwa” — r. 1886/1887. Analiza architektoniczna budynku i tworzywa godła powinny przyczynić się do całkowitego rozwiązania problemu czasu ich powstania.

Poz. 40, (il. 17). Na modylionie, pod Murzynem rzadko stosowany w symbolice medyczno-farmaceutycznej „kaduceusz lekarski”.

Z przedstawionego wyżej opisu, wynika, że tradycja wprowadzania i utrzymywania godeł aptecznych w Polsce sięga początków XVI w. Kontynuowano ją przez wieki równocześnie z innymi państwami zachodnio i środkowo-europejskimi. Tradycja ta powszechna była na terenie całej Polski, chociaż pozostałości dawnych godeł zachowały się wyłącznie w 7 województwach: bydgoskim, katowickim, krakowskim, olsztyńskim, opolskim, poznańskim, wrocławskim, i zielonogórskim, które pozostawały pod okupacją austro-pruską. Obydwa te państwa kontynuowały również u siebie tradycję godeł aptecznych, podczas gdy carska Rosja, a tym samym Królestwo Polskie w r. 1841 wprowadziły obowiązkowo-

²¹ J. Luis, *Przechadzka kronikarza po Rynku Krakowskim*, Kraków 1890, s. 194; autor myli się, podając rok 1564 oraz imię Wojciecha zamiast Stanisława; zob. Archiwum Państwowe Kraków, rkps 1423, s. 148.

²² „Czasopismo Towarzystwa Aptekarskiego”. 15 (1911) nr 10, s. 175.

²³ Archiwum Miejskie, Tarnów, *Acta Advocat.*, 1624, s. 358 i 396.

²⁴ Archiwum Muzeum Farmacji Kraków, sygn. 1488, rok 1902, s. 161.

²⁵ *300-lecie apteki w Reszlu*, „Farmacja Polska”, 13 (1957) nr 11, s. 304, il. 1.

²⁶ „Pharmazeutischer Kalender”, 18 (1928).

²⁷ L. Kostrzeński, *Materiały do historii aptek wielkopolskich*, t. 2, *Apteki prowincjonalne*, Warszawa 1936, s. 99.

14. Szprotawa, ul. Odrodzenia 1, godło apteki „Pod Murzynem”

14. Szprotawa, 1 Odrodzenia St., a sign of pharmacy „Negro”

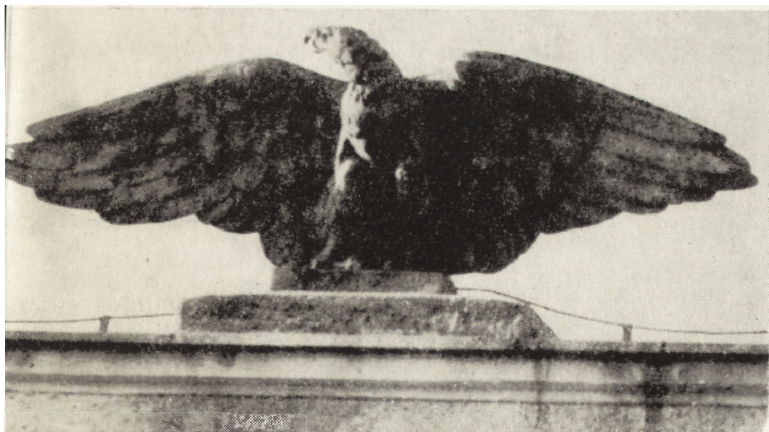
16. Zielona Góra, ul. K. Marksa, godło apteki „Pod Lwem”

16. Zielona Góra, K. Marx St., a sign of pharmacy „Lion”

17. Żary, ul. J. Marchlewskiego 15, godło apteki „Pod Murzynem”

17. Żary, 15 Marchlewskiego St., a sign of pharmacy „Negro”

15. Zielona Góra, ul. Bohaterów Stalingradu 20, godło apteki „Pod Orłem”

15. Zielona Góra, 20 Bohaterów Stalingradu St., a sign of pharmacy „Eagle”

we godła państwowe w miejsce dawnych, tradycyjnych²⁸. Zatem tym większej wartości i znaczenia nabierają te, które w liczbie 40 zachowały się do czasów współczesnych.

Szczególnie w dziejach krakowskiego aptekarstwa uwidacznia się nieprzerwana ciągłość tradycji utrzymywania godeł, chociaż i tu występowały pewne okresy zahamowań i ponownego odradzania. Takim wyraźnym renesansem dla godeł aptecznych był okres secesji i związane z nim zdobnictwo architektoniczne; z tego okresu wywodzi się większość zachowanych godeł. Tradycję tworzenia godeł kontynuowano również w okresie międzywojennym, a nawet zaraz po zakończeniu działań wojennych przywracano je tam, gdzie uległy zniszczeniu, co trzeba zaliczyć do cennych kulturalnych aktywów polskiej farmacji.

Z każdym godłem łączy się polska apteka, a z nią ludzie, którzy pozostawili w niej mniej lub bardziej wyraźne ślady swego społeczno-zawodowego, kulturalnego i politycznego zaangażo-

wania. Są to wszystko ślady godne utrwalenia, stąd przed kilkunastu laty²⁹ Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w Krakowie zainicjowało przywracanie godeł i łączenie ich z nazwiskami wybitnych farmaceutów związanych z określoną apteką. Nie przesądzając celowości i potrzeby kontynuowania tych inicjatyw, zachowajmy i ochrońmy przed zniszczeniem te godła, które przez swą „inność i rzadkość” stanowią wartościowe cegiełki w gmachu naszej ogólnonarodowej kultury.

Ich piękno i wartość dostrzegł profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Józef Kallenbach (1861—1929), który w r. 1927 napisał: „Żeś wybrał, Panie Magistrze na pięknej apteki godło nie węże, lub tygrysy, Ani zamorskie irysy, że polskie haśło cię wiodło co przetrwa wiek zaiste, Królowej Jadwigi czyste z imion przesławnych najczystsze, to Ci się chwali Panie Magistrze”³⁰.

doc. dr hab. Wojciech Roeske
Muzeum Farmacji Akademii Medycznej
Kraków

²⁸ K. W. (Kazimierz Wenda), *Herb Państwa na aptekach polskich*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, 50 (1923, nr 28, s. 9: „Rada Administracyjna Królestwa Polskiego... postanowieniem z dnia 16 listopada 1841 roku” nakazywała, by „wszystkie apteki w Królestwie Polskim, z upoważnienia Rządu ustanowione używać mają na sztydach i sygnaturach herbu Królestwa”.

²⁹ Z. Kubiak, *Nadanie aptekom krakowskim imion zasłużonych farmaceutów*, „Farmacja Polska”, 16 (1960) nr 17—18, s. 362.

³⁰ Chodzi tu o aptekę założoną przez mgra J. Koperskiego w r. 1926 w Krakowie przy ul. Karmelickiej 9 pod godłem „Królowej Jadwigi” apteka ta została zlikwidowana w r. 1951.

THE ANCIENT SIGNS OF THE POLISH PHARMACIES AND THE PROBLEM OF THEIR PROTECTION

The author, a historian of pharmacy, is dealing with a highly interesting and new problem of protection of signs and emblems in old times marking the ancient Polish pharmacies. In these apparently unimportant relics may be traced the centuries old tradition accompanying the development of pharmacy. Although not all ancient pharmacy signs can be considered as those possessing high artistic or architectural values it is the historical reasons that dictate an urgent need to preserve them in places where they were created. An approach to the pharmacy signs according to which they could be treated as the objects from the area of the Polish material culture will enable their protection and preservation.

The matter has risen to important problem as the rapid growth of health service and the thus advancing total modernization of pharmacies provides an easily understandable rise to fears that the not satisfactorily considered decisions can be made leading to removal of ancient pharmacy signs. In his article the author gives a good deal of historical and pharmaceutical information explaining the provenance of pharmacy signs. In antiquity as well as in the Middle Ages various kinds of symbols were in use for marking the dwelling-houses, the artisans' workshops or tradesmen's stalls whereas the numerical markings were introduced at the much later dates. The above explanation relates in equal measure to signs of the ancient pharmacies. Their first specimens in Poland may be found as late as in the sixteenth century. Like on the whole

European continent also in this country various criteria were applied for their choice. The motifs, the persons, symbols as well as the names of patrons for signs and emblems were taken from both Greek and Roman mythology (e.g. Aesculapius, Hygea, Themis, Minerva), from the Holy Bible (Holy Virgin Mary, angels, saints) and from among the outstanding historical personages (e.g. King Casimirus the Great, Queen Hedvig, Copernicus, General Kościuszko or King Stanislaus Augustus). Another group of symbols was taken from the realm of animals as, e.g. a lion, a tiger, an elephant, an eagle, or from that of plants; to the last group of symbols belonged the things as, for instance, a crown, a bell, a star or the sun and s.o. All signs can be considered as expressions of the definite historical circumstances or features; so, for example, as one of the most early signs used for pharmacies may be quoted that of a Negro which the figure had to remind that the medicinal plants and other stuffs were imported from overseas. In several instances the pharmacy sign was immediately connected with the name of the druggist himself. As a step forward and, in addition, well serving the idea of preservation of those interesting relics is to be considered their inventorying the need of which the action is strongly emphasized by the author. Having the resources at hand appropriately recorded it will be possible to undertake the further actions. There is beyond any discussion or doubt that the pharmacy signs and emblems owing to their rarity and individuality should be preserved as the specimens of national culture.